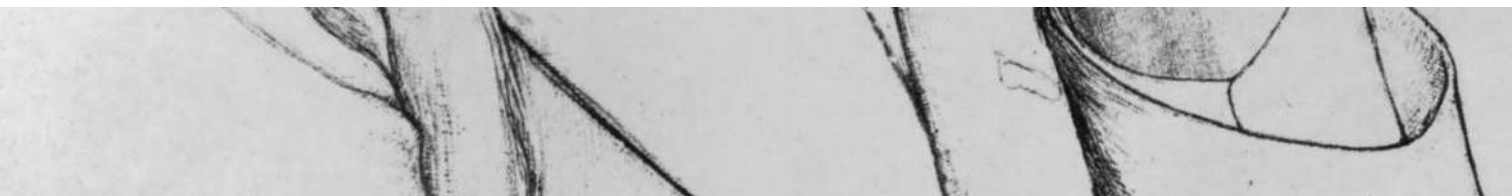

Jhr. Mr. A.F. De Savornin Lohmanprijs 2020

Uitreiking aan drs. Jan Prij
1 november 2021 | Vrije Universiteit Amsterdam

Op 1 november 2021 is tijdens een bijeenkomst aan de Vrije Universiteit Amsterdam, in het bijzijn van prof. dr. K.I. (Karen) van Oudenoven-van der Zee - decaan van de Faculteit der Sociale Wetenschappen, de Jhr. Mr. A.F. De Savornin Lohmanprijs uitgereikt aan Jan Prij voor zijn boek *God en Geld* uit 2018.

Daarbij zijn enkele toespraken gehouden en heeft Jan Prij een dankwoord uitgesproken. Alle foto's in deze online bundel zijn gemaakt door Dirk Hol.

Vrije Universiteit Amsterdam en
Wetenschappelijk Instituut voor het CDA

Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohmanprijs

In 1985 hebben de Stichting A.F. de Savornin Lohman en het herdenkingscomité A.F. de Savornin Lohman in samenwerking met de Vrije Universiteit de Jhr. Mr. A.F. Savornin Lohmanprijs ingesteld. Deze prijs werd in het leven geroepen naar aanleiding van de hondervijftigste geboortedag (1987) van de staatsman die er zijn naam aan gaf. Hij is bestemd – aldus het reglement – voor ‘natuurlijke personen, voor publicaties betrekking hebbend op christelijk denken over staatsrechtelijke en politieke onderwerpen in Nederland na de reformatie van de zestiende eeuw’. De prijs is groot zeventuizend euro. Het Lohman-herdenkingscomité is kort na de herdenking in 1987 opheven en in 2011? is de Lohman Stichting ontbonden, waarbij het kapitaal werd overgedragen aan het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, dat nu samen met de steeds bij deze prijs betrokken Vrije Universiteit de Lohmanprijs verzorgt.

Om tot de keuze van een nieuwe laureaat te komen heeft het college van decanen van de Vrije Universiteit in samenspraak met het Wetenschappelijk Instituut een jury benoemd die bestaat uit de volgende personen: de hoogleraren S.C. van Bijsterveld, G.J. Buijs, H. Franken, G. Harinck (voorzitter) en M.F.H. Hirsch Ballin. Het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA heeft daaraan Irma Bultman als secretaris toegevoegd. De jury heeft na ampele overweging Jan Prij als laureaat aan het college voorgesteld en het college heeft dit voorstel overgenomen.

Eerdere laureaten

1987 - Dr. Leendert C. Suttorp
1990 - Dr. Willem Aalders
1993 - Dr. Jan Willem Sap
1996 - Prof. Dr. Gerrit de Kruijf
2002 - Dr. Govert Buijs
2007 - Dr. Stefan Paas
2015 - Prof. Dr. Sophie van Bijsterveld

Inleiding en lezing juryrapport
Prof. dr. George Harinck (voorzitter adviescommissie)

Inleiding en lezing juryrapport

In 1985 heeft de Vrije Universiteit samen met de toenmalige Lohman Stichting de Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohmanprijs ingesteld. Deze prijs, en nu citeer ik het reglement, is bedoeld voor ‘natuurlijke personen voor publicaties betrekking hebbend op christelijk denken over staatsrechtelijke en politieke onderwerpen in Nederland na de reformatie van de zestiende eeuw’ – die reformatie is onlangs op Hervormingsdag nog herdacht. De prijs is groot zeventuizend euro en wordt in de regel om de vijf jaar toegekend. Eerdere laureaten waren Leendert C. Suttorp, Jan Willem Sap, Govert Buijs, Stefan Paas en Sophie van Bijsterveld. In 2009 is de Lohman Stichting ontbonden, waarbij het kapitaal werd overgedragen aan het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, dat nu samen met de Vrije Universiteit de uitreiking van de Lohmanprijs verzorgt.

Deze overdracht van het kapitaal heeft destijds plaats gevonden op initiatief van de voorzitter van de Lohman Stichting, Jhr. Mr. Pieter A.C. Beelaerts van Blokland, en als directeur van het

Historisch Documentatiecentrum aan de Vrije Universiteit was ik daar bij betrokken. Ik vermeld bij deze gelegenheid met opzet Beelaerts van Bloklands rol in de geschiedenis van deze prijs, omdat de huidige uitreiking de eerste is die hij niet meer meemaakt. Hij overleed op 22 september 2021 op de leeftijd van 88 jaar in zijn geliefde stad Utrecht. Als politicus met een CHU-achtergrond bracht Beelaerts van Blokland het gedachtegoed van de CHU, maar meer nog de politieke houding van die partij, in de jaren zeventig en tachtig het CDA binnen. Hij vond dat politici geworteld moeten zijn in het gedachtegoed van hun partij en dat zij dat moeten uitdragen in hun manier van politiek bedrijven. Beelaerts van Blokland bracht dat zelf in de praktijk. Als politicus en bestuurder wilde hij Gods liefde uitdragen door altijd goed naar alle partijen te luisteren alvorens een beslissing te nemen. En vanuit diezelfde overtuiging behartigde hij ook de nalatenschap van Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman. Ik getuig vandaag graag van de dankbaarheid voor zijn inzet voor de Lohmanprijs en voor zijn

inspanningen voor het voortzetten van die prijs, toen binnen de kring van de oude CHU daarvoor de krachten in het eerste decennium van deze eeuw begonnen te ontbreken. Zijn nagedachtenis zij tot zegen.

Om tot de keuze van een laureaat te komen heeft het college van decanen van de Vrije Universiteit in januari 2020 in samenspraak met Pieter-Jan Dijkman als directeur van het Wetenschappelijk Instituut een adviescommissie benoemd, die conform het reglement voor de Lohmanprijs bestaat uit hoogleraren, en ditmaal waren dat C. (Sophie) van Bijsterveld, G.J. (Govert) Buijs, H. (Hans) Franken, M.F.H. (Marianne) Hirsch Ballin en G. (George) Harinck. De laatste diende als voorzitter en de commissie werd bijgestaan door Irma Bultman van het Wetenschappelijk Instituut, die als secretaris fungeerde. Dit gremium van vijf hoogleraren heeft na bestudering van een aantal in aanmerking komende publicaties en na ampele overweging, aan het college van decanen Jan Prij met zijn boek *God en geld* uit 2018 als laureaat voorgesteld. Het college heeft dit voorstel overgenomen.

Ter toelichting op deze keuze lees ik u voor uit het juryrapport: 'De auteur laat in zijn boek *God en geld* op een creatieve en originele wijze een christelijk perspectief zien op het gebied van religie, economie en politiek. Het geeft een hoopvolle visie op de samenleving, op de economie en onze verhouding daartoe, en op de opdracht van de politiek. De reikwijdte van de publicatie is verrassend en de auteur weet deze voor het publieke domein belangrijke thema's op een zeer natuurlijke en consistente manier met elkaar te verbinden. Aansprekend is de actuele wijze waarop het christelijk denken wordt vormgegeven met filosofische inzichten, inspirerende figuren uit de geschiedenis van diverse achtergronden, en inzichten uit andere religies en tradities. De publicatie is toegankelijk geschreven, met kennis van zaken, en goed leesbaar voor een breed publiek. Het is boeiend hoe de auteur buiten de academie om een eigen intellectuele positie heeft ontwikkeld. Het boek *God en geld* sluit nauw aan bij actuele discussies. Daarnaast is het boek van Prij ingebed in de praktijk van de politiek.'

Wie is onze prijswinnaar? Drs. Jan Prij, geboren in 1968, is econoom, filosoof en lekenpreker met een ruime ervaring als onderzoeker, publicist en redacteur. Hij publiceert over thema's met maatschappelijke en politieke relevantie, op het snijvlak van filosofie, economie en religie. Hij is verbonden geweest aan de Erasmus Universiteit als projectonderzoeker bij de faculteit Kunst en Cultuurwetenschappen en bij de faculteit Bedrijfskunde, aan de Adviesdienst Verkeer en Vervoer als beleidsadviseur en aan de (aan VNO-NCW gelieerde) Stichting Management Studies als secretaris. Hij heeft nu een eigen tekstbureau en is redactiesecretaris van het kwartaaltijdschrift *Christen Democratische Verkenningen*.

De prijs is toegekend aan Jan Prij in 2020 en de uitreiking was voorzien voor november van dat jaar. Maar vanwege de corona-pandemie kon een publieke uitreiking toen onmogelijk plaatsvinden. In overleg met Jan Prij is toen besloten de prijsuitreiking te verdagen naar een latere datum, en dat is 1 november 2021 geworden.

Deze bijeenkomst werd geopend door decaan van de Faculteit der Sociale Wetenschappen Karen van Oudenoven,

die gedurende de bijeenkomst Jan Prij de prijs uitreikte door hem de bijbehorende oorkonde te overhandigen.

Op deze bijeenkomst gaven drie sprekers een reactie op het boek God en geld vanuit de invalshoeken economie, politiek en theologie. Eerste voerde het woord Lans Bovenberg, hoogleraar algemene economie aan de Universiteit van Tilburg; hij bekleed tevens een leerstoel relationale economie, waarden en leiderschap aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Daarna sprak Kathleen Ferrier. Zij is voorzitter van de Nederlandse Unesco-commissie en voormalig volksvertegenwoordiger in de Tweede Kamer voor het CDA. De derde spreker is de theoloog Stefan Paas, hoogleraar missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen en aan de Vrije Universiteit. Hij was in 2007 winnaar van de Lohmanprijs. Tenslotte sprak Jan Prij een dankwoord uit en gaf hij een eerste reactie op wat de drie sprekers te berde brachten. Hun teksten worden hier publiek gemaakt, en gaan vergezeld van de wens dat ze de bezinning mogen bevorderen op de thema's die Jan Prij in God en geld aansnijdt en dat ze bijdragen aan het levend houden van het gedachtegoed van de naamgever van de Lohmanprijs.

oorkonde

De voorzitter van de Raad van Bestuur van
het College van Directoren van de 'Drie Oorlogen',
geleden op 1 november 2024, is:

drs. Jan Drij

de heer M. A. J. de Groot, lid van de
algemeen vergaderende vergadering van de 'Drie Oorlogen'

God en Geld

Naam van het College van Directoren

Prof. dr. G. J. van Duijn
voorzitter van de Raad van Bestuur

Boekbespreking *God en Geld*, gezien vanuit de economie
Prof. dr. Lans Bovenberg (Erasmus Universiteit Rotterdam)

God en Geld – bezien vanuit de economie

Het meesterwerk van Jan Prij bevat een originele visie op economie. In plaats van wat er allemaal mis is in onze samenleving, laat Prij zien dat er reden is voor dankbaarheid. Prij schrijft: ‘De verborgen waarheid over de samenleving, de aanwezigheid van het goede nieuws, is bedolven geraakt onder een stroom van alarmerende berichten over de toestand van de wereld.’

Prij verzet zich tegen het Platonische denken. Materiële zaken, zoals handel, zijn niet minderwaardig ten opzichte van geestelijke, immateriële zaken. Prij’s boek is mede daarom een door en door christelijk manifest. Want als het woord dat vlees geworden is, verzoent Christus het ondermaanse met het hemelse. Het boek ademt een verfrissende waardering voor feilbare mensen zoals u en ik.

Religie heeft steeds weer de neiging om te vervallen in moralisme. Het boek van Prij is daar een stevige aanklacht tegen. Het gaat terug naar het hart van het evangelie: God is goed, vreest niet! En wat daaruit volgt: er is hoop voor de schepping, voor iedereen, oordeel dus niet!

Geld als icoon

Ik wil vandaag wat langer stilstaan bij hoofdstuk 8 uit Prij’s boek. Dit hoofdstuk bespreekt zowel de rol van geld als, wat Prij noemt, de economie van de dankbaarheid. Prij begint dit hoofdstuk veelbelovend. Hij schetst eerst twee visies op geld. De eerste is de economische: geld is neutraal. De tweede visie is in geloofskringen populair: geld als afgod en bron van veel kwaad. Prij zet tegenover deze twee visies een derde waarin geld niet tegenover God staat, maar kan bijdragen aan het goede leven. Prij belooft, ik citeer ‘Ik ga een lans breken voor de derde optie.’ In mijn woorden: geld als icoon in plaats van idool. Een idool verwijst naar zichzelf. Een icoon daarentegen verwijst naar de glorie van God.

Maar na deze prachtige belofte ben ik in de rest van hoofdstuk 8 toch wat teleurgesteld. De teksten lijken namelijk eerder bij de tweede, moralistische visie te passen dan de derde, iconische visie. Daarom geef ik wat suggesties voor hoe we geld kunnen zien als icoon waar we dankbaar voor mogen zijn. Wellicht biedt dat Jan inspiratie voor een volgende boek. Hoe dan ook, het is een

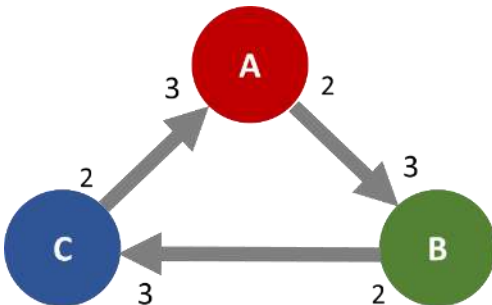
poging van mijn kant om gehoor te geven aan de oproep van Prij aan het einde van het hoofdstuk: 'jenzelf bekwamen in de economie van de dankbaarheid.'

De vruchtbare schepping

Ik begin bij de goede schepping. De schepping is vruchtbaar door samenwerking zoals in figuur 1: A doet wat voor B, die doet wat aan C die geeft wat aan A. Iedereen geeft en iedereen ontvangt. Deze wederzijdse dienstbaarheid kan waarde scheppen voor iedereen.

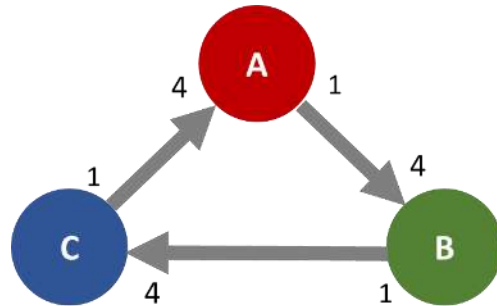
Diversiteit is de bron van deze wonderbare spijziging: wat gegeven wordt is meer waard voor de ontvanger (3 in figuur 1) dan voor de ontvanger (2 in figuur 1).

Figuur 1. Wonderbare spijziging

Diversiteit resulteert niet alleen in samenwerking, maar samenwerking resulteert ook in meer diversiteit doordat de organen A, B en C zich specialiseren en daardoor steeds beter worden in het dienen van elkaar. Door deze positieve spiraal groeit de winst van samenwerking steeds verder (2 daalt naar 1 en 3 stijgt naar 4 in figuur 2 zodat de winst voor eenieder stijgt van $3-2=1$ naar $4-1=3$).

Figuur 2. Groei in wederzijdse dienstbaarheid

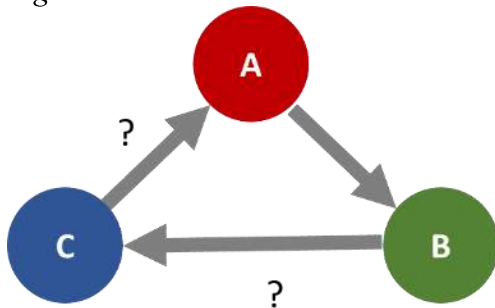
Er zijn dan twee redenen voor dankbaarheid. In de eerste plaats krijgen we meer terug dan wat we zelf opgeven; een deel van wat we ontvangen is 'onverdiend,' het is pure genade. Een tweede reden voor dankbaarheid zijn onze naasten. Dat zijn potentiële

partners met wie we steeds meer waarde kunnen scheppen voor elkaar.

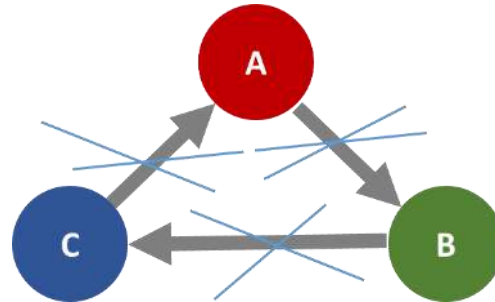
Vertrouwen en zondeval

In de echte samenleving is deze wederkerigheid tussen de verschillende organen veel complexer dan in figuren 1 en 2. Maar de gestileerde economie met maar drie personen is genoeg om de cruciale vertrouwensfunctie van geld te illustreren. Hoe kan A erop vertrouwen dat er iemand anders in het huishouden is die voor A zorgt als zij of hij als eerste geeft aan B (figuur 3)? Zonder dat vertrouwen is de kans groot dat A zich inzet voor zichzelf in plaats van voor B. Daardoor verdwijnt niet alleen het kredietrisico voor A maar ook de winst van wederzijdse dienstbaarheid (figuur 4). Dat is zonde zowel economische als theologische zin.

Figuur 2. Vertrouwen?

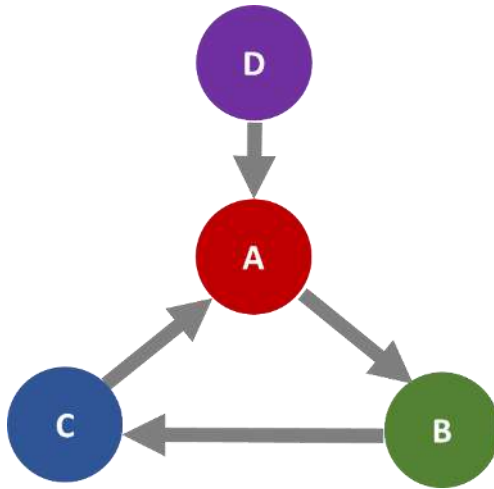
Figuur 3. Zondeval

Verlossing door een betrouwbare partij

Wie verlost deze economie dan uit deze zondeval? Dat is een vierde partij D (figuur 5) die betrouwbare beloftes uitgeeft. Eén zo'n betrouwbare partij D is daarvoor voldoende. Als A iets aan B geeft en B betaalt A daarvoor met een belofte van D, dan krijgt A geen belofte van B maar van D. In feite staat D borg voor B en C en neemt D het kredietrisico van A over.

Figuur 5. Verlossing

Geld als zegen

Geld is niet meer en niet minder dan een schuldbekentenis van een debiteur die iedereen vertrouwt, de D uit figuur 5. In onze economie is die ene betrouwbare partij de centrale bank (CB). Door complexe samenwerking mogelijk te maken is geld misschien wel de waardevolste sociale uitvinding ooit. Kijk maar naar landen waar het commitment van de centrale bank om geld waardevast te houden niet geloofwaardig is en waar de CB niet borg staat voor de kredieten van het bankwezen. Daar wil je niet wonen. Want daar ben je je leven niet zeker. Jan

Prij heeft volstrekt gelijk. Het is niet je geld of je leven, maar je geld en je leven.

Liquiditeitsval

Centrale banken behoeden ons ook voor de desastreuze sociaal gevolgen van geldzucht. Steeds is er weer de verleiding om geld te zien als een idool in plaats van een icoon. Als mensen in onzekere tijden alleen nog maar geld willen aanhouden en geen relaties meer aan durven te gaan vanwege het kredietrisico, grijpt de centrale bank in door rentes te verlagen of, indien nodig, zelf kredietrisico op haar balans te nemen. Zo voorkomt de centrale bank dat de economie in een neerwaartse spiraal terecht komt, de zogenoemde liquiditeitsval. Op deze manier behoeden de centrale banken ons voor de leugen dat welvaart voortkomt uit het accumuleren van goud in plaats van het onderlinge vertrouwen dat wederzijdse dienstbaarheid mogelijk maakt. Geld is niet iets fysieks maar vertrouwen in elkaar. Adam Smith vocht al tegen die misvatting van het mercantilisme. Dit idee komt in onze tijd weer terug in de vorm van cryptomunten. Hoe dan ook, laten we dankbaar zijn voor de rol die centrale banken tijdens de coronapandemie hebben gespeeld.

Daarmee is onnoemelijk veel menselijk leed voorkomen.

De Europese Centrale Bank

Prij pleit in hoofdstuk 8 voor een economie van de dankbaarheid als een toekomstdroom. Maar is zo'n economie wellicht al onder ons? Een ander voorbeeld zijn de schulden van Zuid-Europa. Prij pleit voor gedeeltelijke kwijtschelding van Zuid-Europese schuld. Maar hij vermeldt niet dat de Noord-Europese landen in de EMU al lang borg staan voor Zuid-Europa. Dat is namelijk de les van de euro-crisis uit 2012: een monetaire unie werkt alleen als landen borg staan voor elkaar via de balans van de gemeenschappelijke centrale bank. Waar was u toen Mario Draghi die befaamde drie woorden uitsprak: "Whatever it takes?" Misschien minder spectaculair dan schuldkwijtschelding maar minstens zo effectief.

Het koninkrijk van God is al meer onder ons dan we vaak denken. We staan op heilige grond. Veel van de idealen die Prij in hoofdstuk 8 bespreekt, zoals vijanden die vrienden worden, zijn hier in het Rijnland, een grond doordrenkt

met het bloed van twee wereldoorlogen, al deels bereikt, hoe kwetsbaar ook.

God de Vader als betrouwbare centrale bank

Het commitment van een betrouwbare centrale bank is niet alleen reden voor dankbaarheid, het is ook een icoon van God's commitment aan Zijn economie: de schepping als geheel. D staat dus ook voor de D van Deus (figuur 5). Niet voor niets staat op de dollar '*in God we trust*' en op de rand van Nederlandse euro's '*God zij met ons.*' Prij citeert in het hoofdstuk over geld terecht de bergrede '*Kijk naar de vogels in de licht...het is jullie hemelse Vader die ze voedt.*'(...) '*Jullie Vader weet wel dat jullie die dingen nodig heeft.*

Zoek liever eerst het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid, dan zullen al die andere dingen je erbij gegeven worden.'

Christus begrijpt dat mensen alleen durven te geven als ze erop kunnen vertrouwen dat hen gegeven zal worden. Alleen als mensen vertrouwen dat God borg staat als centrale bank, wordt de schepping vruchtbaar.

De Zoon bracht geloof terug in centrale bank

De zondeval kan gezien worden als een gebrek van vertrouwen in God als

centrale bank van de schepping. Om de schepping uit die zondeval te bevrijden, moest Christus laten zien dat God daadwerkelijk borg staat voor Zijn schepping. Hij werd niet zoals Mario Draghi op zijn woord geloofd. Daarom moest Christus sterven aan het kruis in het vertrouwen dat God Hem weer tot leven zou wekken. Geen woorden maar daden dus.

De Heilige Geest bekrachtigt het bankwezen

De opstanding opende het hart van de mens voor de Heilige Geest. Die Geest van de opgestane Christus is het onderpand, de helper, die mensen bijstaat om als eerste te durven geven. Mensen kunnen door die Geest de schepping krediet verlenen. Met andere woorden: Het bankwezen van God's economie gaat weer functioneren. Daardoor wordt de schepping verlost uit de vertrouwensval en wordt ze weer vruchtbaar. *De schepping heeft weer hoop gekregen* (Romeinen 8:20).

Dankbaarheid en wederkerigheid

Prij's pleidooi voor de economie van dankbaarheid vraagt dat we oog hebben voor wat goed gaat. Maar we zijn vaak bang om te laten zien dat er veel goed gaat omdat we vrezen dat dan de

urgentie verdwijnt om de samenleving te verbeteren. Die vrees is onterecht. Geloof, hoop en liefde zijn namelijk uiteindelijk duurzamer dan angst en oordeel. Gedragswetenschappelijk onderzoek laat zien dat wederkerigheid de duurzaamste drijfveer is om te geven. Naarmate mensen zich er meer bewust zijn dat hen veel gegeven is en dat ze erop kunnen vertrouwen dat anderen voor hen zorgen, zetten ze zich meer in voor anderen. Zo is de beste manier om mensen te stimuleren meer te doen is aan energiebesparing, niet het vertonen van smeltende ijskappen maar het laten zien dat er in hun sociale omgeving al veel aan gebeurt.

Juist vanwege die drijfveer van wederkerigheid zou gemoraliseer over wat er allemaal mis is met onze samenleving wel eens contraproductief kunnen zijn. Je zou daardoor namelijk bijna kunnen gaan geloven dat mensen niet te vertrouwen zijn en dat je daarom maar beter eerst aan jezelf kunnen denken. Om met Franklin Roosevelt te spreken: *'The only thing we have to fear is fear itself'*.

Slot

Ik steun het pleidooi van Prij voor de economie van de dankbaarheid van

harte. Het is een verfrissende wind van geloof en hoop dat leven geeft. Laten we ons verheugen in het goede nieuws. Christus heeft de wereld onherkenbaar veranderd. God zij dank dat we hier in dit prachtige land, en in deze mooie en uitdagende tijd mogen leven.

Boekbespreking *God en Geld*, gezien vanuit de politiek
Drs. Kathleen Ferrier

God en Geld – bezien vanuit de politiek

Allereerst: Jan, van harte gefeliciteerd met de Jonkheer Mr. A.F. de Savornin Lohmanprijs!

Wat mij betreft volkomen terecht, wat een fantastisch en - ook voor de niet-filosofen onder ons - toegankelijk boek heb je geschreven. Ik heb het met enorm veel plezier gelezen en wel om meerdere redenen.

Bijvoorbeeld de humor die tussen de regels door sijpelt. Echt een verademing, het relativiseringsvermogen dat daaruit spreekt. Jezelf af en toe niet zo serieus nemen, dat zouden meer mensen moeten doen.

Dan, iemand die, zoals ik, talen en literatuur gestudeerd heeft wordt natuurlijk aangesproken door het mooie taalgebruik. De aandacht die er duidelijk besteed is aan de woordkeuze en de spitsvondige formuleringen die erin staan, dat is genieten. (vb, pagina 189: “langzamerhand komen we tot de ontdekking dat niemand het meer weet en daarom iedereen het mag zeggen”.)

Los daarvan juich ik ook de nadruk toe, die de schrijver in het boek legt op het belang van taal, de noodzaak te zoeken naar woorden en taal die zowel verbindt als de verschillen tussen mensen serieus neemt, taal die onze onderlinge afhankelijkheid duidt als een zegen en niet als een vloek.

En natuurlijk spreekt mij, als vrouw die in Suriname is opgegroeid met de fabels van de spin Anansi, het beeld van Hermes als noodzakelijke verhalenverteller, verbinder van verschillende werelden aan. Net als Hermes is de spin Anansi verbinder tussen hemel en aarde, immers het enige wezen dat in staat is een draad te maken die hemel en aarde maar ook levende wezens kan verbinden.

En hiermee kom ik op het derde deel van het boek, het deel over politiek. Want de schrijver benadrukt dat politiek moet gaan om verbinden. Met de woorden van de schrijver (pagina 148) “Het politieke verbindt mensen als burgers in een staat en belichaamt de macht en het vermogen van burgers gezamenlijk zorg te dragen voor verantwoorde ‘vertaling’

en institutionele vormgeving van het goede leven waarbinnen iedereen zo veel mogelijk tot zijn recht kan komen. Daarbij is politiek niet het op de eerste plaats laten komen van je eigen stem (pagina 142), maar het vertolken van andermans stem, inclusief de nog niet geboren mensen die nu nog geen stem hebben, maar het toekomstige leven belichamen.” Einde citaat.

Het politieke gaat dus volgens de schrijver om het verbinden in het heden: mensen verbinden met elkaar, vanuit een diep besef van onderlinge afhankelijkheid van elkaar én van de planeet waarop en waarvan wij leven, de natuur waarin alles wat leeft onlosmakelijk met elkaar verbonden, mee-ademt met elkaar, als delen van één groot systeem. Maar ook verbondenheid met komende generaties, van hen hebben wij immers de aarde in bruikleen.

Het is dan ook geen wonder dat de metafoer van het theedrinken, zoals Job Cohen dat deed, als kern van het politieke wordt aangemerkt. Niks geen soft geitenwollensokken gedoe, maar de kern van wat politiek dient in te houden. Immers de opinie van elke burger telt,

luisteren, samen delen, thee in dit geval en daarbij je fragiel en kwetsbaar durven opstellen. Het bedrijven van politiek heeft vooral te maken met parlare, het spreken, het kiezen van woorden, het wisselen van argumenten, om, zoals Hannah Arendt het zegt “het aan het licht brengen van het waarheidsgehalte in iedere opinie”.

Dit gaat natuurlijk lijnrecht in tegen dat waar populistische bewegingen voor staan, omdat zij menen de waarheid in pacht te hebben en alle andere meningen sowieso niet serieus nemen. Harde taal, elkaar flink de waarheid kunnen zeggen, maar ook kreten als “Nu doorpakken” staan voor een dergelijke politieke cultuur, die weinig met verbinden, thee en fragiliteit op heeft.

De vraag is wat deze tijd van politici vraagt, wat nú nodig is, om de vele uitdagingen waar we als wereldgemeenschap, als Europese burgers en inwoners van dit mooie land voor staan, effectief aan te pakken.

De auteur is er duidelijk over: het is de hoogste tijd voor de zachte krachten. Wat nu nodig is, is niet doorpakken, is niet louter zorgen dat het

huishoudboekje van de staat op orde is, is niet mensen reduceren tot economische wezens, tot consumenten, is niet denken in termen van winst en verlies, nee. Politiek moet nu ruimte geven aan de zachte krachten die gericht zijn op verbinding en dat moet het doen vanuit een welbegrepen eigenbelang: we hebben immers alle geluiden, alle creativiteit en denkrichtingen nodig om de uitdagingen waar we voor staan van een eigentijds antwoord te kunnen voorzien.

Het is tijd oog te krijgen voor het belang van de zachte krachten.

Dit onderschrijf ik van harte, ook als voorzitter van de Nederlandse Unesco cie., de VN organisatie die zich bezighoudt met onderwijs, wetenschap, kunst, cultuur en communicatie.

Toen na twee wereldoorlogen in 1948 de VN werd opgericht was men het erover eens dat, om een derde wereldoorlog te voorkomen, er drie pijlers nodig waren: de rijkdom moest eerlijk verdeeld worden, misdaden van regerings- en politieke leiders moesten internationaal berecht worden en al datgene wat mensen verbindt, onderwijs,

wetenschap, kunst, cultuur en communicatie moest bewust en nadrukkelijk versterkt en bevorderd worden.

Wat betreft de eerste pijler hebben we als wereldgemeenschap het nodige bereikt, we hebben het IMF en de Wereldbank en andere internationale financiële instellingen opgericht en ook wat de tweede pijler betreft is het nodige bereikt: ons eigen Den Haag is de wereldhoofdstad van internationale rechtvaardigheid geworden, nu de verschillende internationale hoven daar gevestigd zijn.

Maar die derde pijler, ondergebracht in UNESCO, is achter gebleven. En nu, mede door COVID, mede door de klimaatcrisis en andere grote uitdagingen waar we voor staan, zien we hoe belangrijk het is ons bewust te worden van wat die onderlinge verbondenheid betekent, wat die ons kost, want makkelijk is het niet, maar vooral ook, wat die ons oplevert. En dus: hoezeer we dus juist nu moeten inzetten op het versterken en bevorderen van de zachte krachten zoals kunst en cultuur, onderwijs, wetenschap en communicatie om de noodzakelijke

verbinding, ook met toekomstige generaties, mogelijk te maken.

Ik ben het er dus van harte eens met dit pleidooi van de schrijver. Overigens ook met zijn betoog dat juist politici van confessionele partijen wat dit betreft echt kansen laten liggen. In plaats van eigentijds inhoud te geven aan de eigen uitgangspunten, de eigen universele boodschap op een authentieke en daarmee geloofwaardige manier uit te dragen, laat men zich leiden door *Motivaction* staatjes en denkt men politieke winst te kunnen halen door de boze burger te behagen, die naar de mond te praten en dus achter de kiezer aan te lopen in plaats van een toekomstgerichte visie uit te dragen, waardoor de kiezer achter haar of hem aan zal lopen.

Deze manier van politiek bedrijven heeft in ieder geval mijn partij, het CDA, de afgelopen jaren helemaal niets opgeleverd. In tegendeel, en ik ben met Jan Prij hartgrondig eens dat het tijd is voor waarden-gedreven, authentiek politiek leiderschap, dat bewust put uit de eigen bronnen en dus ook openlijk uitkomt voor de inspiratie die het evangelie biedt, ook in de dagelijkse

vaak troebele politieke realiteit. Hoe anders kan die morele verbeeldingskracht gestalte krijgen, die we juist van politici mogen verwachten, en waar ook Abraham Kuyper in zijn tijd al voor stond?

Het is onvoorstelbaar dat men dat nog steeds niet inziet, terwijl we toch bijna apocalyptische tijden beleven, als je ziet wat er in Glasgow *-as we speak-* op tafel ligt, als je, bijvoorbeeld, de milieu-woningbouw- en migratievraagstukken waar we als wereldbevolking voor staan tot je door laat dringen.

Geen schroom dus meer, het is tijd voor de confessionele partijen God weer groot te maken.

Want als we nu niet durven kiezen voor waarden-gedreven politiek vanuit de zachte krachten, dan zal de fragmentering van het politieke veld doorzetten, wat onvermijdelijk tot ondermijning van democratische instituties in ons representatieve bestel zal leiden.

En hiermee kom ik op een punt, dat ik mis in het boek. Ik zou graag weten hoe Jan hiertegen aankijkt.

Want komen we er wel, met die zachte krachten alleen? Hebben we ook niet een hervorming van ons bestel nodig? Hebben we niet inmiddels een politiek en bestuurlijk systeem opgebouwd dat zo een monster geworden is, dat, hoezeer politici ook op zoek zullen gaan naar verbinding en een andere manier van politiek bedrijven, het systeem zélf de democratie blijft ondermijnen.

En dat is ernstig, heel ernstig en het is urgent dat we ons ook over deze vraag buigen. Ik zeg dit ook vanuit mijn ervaring van wonen en werken in verschillende landen en continenten, meest recentelijk vijf jaar in Azië, in Hong Kong, waar de democratie werkelijk in een oogwenk verdwenen is.

Wie verder kijkt dan de landsgrenzen, en dat doet Jan Prij, moet inzien dat er meer nodig is, dan mondige en waarden-gedreven authentieke politici, om onze democratie te beschermen en te versterken. We hebben immers wereldwijd met een systeemstrijd te maken. Enerzijds het systeem dat gestoeld is op liberale en democratische waarden en anderzijds het snel aan gezag winnende autoritaire kapitalistische systeem, dat China met

begrijpelijk succes exporteert, ook naar Europa, ook naar Nederland. Begrijpelijk succes: want als ik in China of Myanmar probeer mensen de voordelen van een representatieve democratische uit te leggen, of zoals vorige week nog in Kaapverdië politici probeer te overtuigen van het belang van een meerpartijdemocratie kijken ze me een beetje achterdochtig, om niet te zeggen honend, aan. Een systeem dat mensen als Trump en Bolsonaro democratisch gekozen kan laten worden? Een systeem waarin het maanden duurt voor een nieuwe regering geformeerd is en voor er überhaupt, beslissingen genomen worden?

En wie echt de *ins-and-outs* van ons land kent confronteert mij met de vraag wat de meerwaarde is van een democratisch bestel dat compleet is vastgelopen, dat het de creativiteit waar Jan terecht om vraagt, eerder doodslaat, dan laat bloeien, omdat het een administratieve moloch geworden is, waarin de mens volstrekt onzichtbaar is geworden. Denk maar aan het onderwijsstelsel of de zorg. Een systeem dat zichzelf in de staart bijt en zo is vastgelopen dat het zelfs een veelkoppig, racistisch, monster heeft

kunnen baren dat ‘toeslagenaffaire’ heet. Dat monster laat ons aan alle kanten pijnlijk het totale failliet zien van die representatieve democratie die we voorstaan, want ging het bij democratie niet in de eerste plaats om *demos*, het volk?

En ja, Jan, democratie kan je versterken door netwerken van burgers, maar hebben burgers niet meer houvast nodig, ook wat het politieke bestel betreft? Zouden we niet bijvoorbeeld moeten beginnen de burgers meer houvast te geven door een kortere, zakelijke en publieksvriendelijke versie grondwet (wie kent alle 144 artikelen?? Met een beetje geluk kan men artikel één ongeveer oplepelen).

Let wel: ik pleit nadrukkelijk niet voor patriottische oppervlakkigheden zoals het scholen verplichten tot het zingen van het volkslied, in tegendeel: ik vraag mij af of ons huidige politieke stelsel wel past bij het soort politicus waar ons land zo’n dringende behoefte aan heeft.

Dus, ik zou graag aan Jan willen vragen om, vanuit zijn verfrissende en vernieuwende, onverschrokken visie te reageren op de volgende vragen: hoe

zouden we de basiswaarden van onze democratie zichtbaarder en vooral toegankelijker kunnen maken en 2. wat is er nodig om onze democratische instituties, ook ons parlement, te hervormen en te versterken om ze toekomstbestendig te maken?

Ik ben heel benieuwd naar de ideeën die Jan daarbij heeft en mocht het niet lukken dit vanmiddag uitputtend te bespreken dan nodig ik Jan graag uit om hierover verder van gedachten te wisselen. En uiteraard serveer ik daarbij een kopje geurige, Chinese thee.

Dank u.

Boekbespreking *God en Geld*, gezien vanuit de theologie

Prof. dr. Stefan Paas (Theologische Universiteit Kampen en Vrije Universiteit)

God en Geld – bezien vanuit de theologie

Hermes en Christus

Heel graag feliciteer ik eerst Jan Prij met deze mooie prijs die wat mij betreft dik verdiend is. Ik heb zijn boek met plezier gelezen, en er ook het nodige van opgestoken.

Wat ik vooral boeiend vond, is zijn aandacht voor de spiritualiteit van economie en ondernemerschap. Dat kom je niet zo vaak tegen in theologische beschouwingen. Ik loop daar zelf nogal eens tegenaan in het kerkelijk leven, wanneer ik pleit voor meer ondernemerschap onder predikanten en voor een meer proactieve houding van kerkgenootschappen ten aanzien van pionieren en experimenteren. Soms zeg ik dat pioniersprojecten en kerkplantingen de *resource & development* afdeling van de kerk zijn. Dat wordt toch vaak wat zorgelijk aangehoord en vroeg of laat is er dan altijd wel iemand die zegt: ‘Maar ga je dan de kerk niet vergelijken met een bedrijf?’. Of, erger nog: ‘Is dat niet een veel te economisch beeld’. Meestal begint de zaal dan ernstig te knikken,

want economische beelden zijn nog altijd behoorlijk anathema in de theologie. Economie staat voor instrumentalisering, ieder voor zich en geld verdienen. Theologie staat voor intrinsieke waarde, gemeenschap en het eeuwige leven.

Na lezing van dit boek denk ik die houding niet vol te houden is. Immers, dit boek staat bol van verbinding, samen optrekken, netwerken – het is één lang pleidooi tegen individualisering en ieder voor zich. Juist die verbindingen, zegt Prij, maken creativiteit en ondernemerschap mogelijk. En hij is niet bang om dat voluit te verbinden met roeping, met God.

Hoe is God te vinden in onze wereld, hoe breekt transcendentie uit de barsten en kieren van onze wereld naar buiten? Voor Prij is dat te vinden in de aanspraak die we geregeld ervaren, het appel dat vanuit de samenleving op ons afkomt. Prij noemt zich ‘lekentheoloog’. Ik zou graag zien dat er meer professionele theologen waren die deze thematiek met dezelfde diepgang en

breedte kunnen bespreken. Maar goed, de beste theologen in de geschiedenis waren vaak niet als zodanig opgeleid en ze bekleedden doorgaans geen ambt. Prij laat zien dat die insteek bij geraakt en geroepen zijn leidt tot verbindingen. We gaan ons weer thuis voelen in de wereld; in een steeds sneller verlopend bestaan voelen we ons weer tot leven komen. In feite is dat wat menszijn betekent, en ondernemen in het bijzonder: verbindingen leggen, ontmoetingen realiseren en die ervaren als bron van creativiteit en vernieuwing. En dat is niet instrumenteel gedacht, maar juist als iets wat schoon en goed is in zichzelf. Op deze manier vinden we onszelf terug als schepselen, als beelddragers van een scheppende, ondernemende God.

In onze samenleving zijn de hiërarchieën weggevallen, het loopt allemaal door elkaar. Traditioneel gezag is er nog maar weinig, vanzelfsprekendheden zijn er nauwelijks. Dat is een spannende wereld, angstig ook, en dan komt het erop aan te leven vanuit dankbaarheid en overvloed in plaats van individualisme en competitie. In onze wereld leren kinderen al van jongsaftaan dat ze in een ratrace terecht komen en

dat elk stickertje, elk cijfer, elke toets van invloed is op hun concurrentievermogen. Prij kiest, met veel recente theologen, voor een andere ontologie. Ons rekenschap geven van de religieuze dimensie van onze cultuur betekent in dit geval dat de theologie moedig uitspreekt dat creativiteit en vernieuwing niet voortkomen uit concurrentie en tekort, maar uit de erkenning dat we aan elkaar zijn gegeven. En natuurlijk klinken daarin ook de Bijbelverhalen, zoals die van de verloren zoon, de barmhartige Samaritaan, de werkers in de wijngaard.

Veel lof dus voor dit mooie boek. Maar lof is ook een beetje als slagroom. Het is fijn als het op de taart zit, maar je kunt er niet echt in bijten. Laat ik dus ook wat dingen zeggen die me al lezend zijn opgevallen, en die misschien wat kritischer klinken.

Als ik wat ambigu mag beginnen, zou ik kunnen zeggen dat dit echt een CDA-boek is. Daarmee kun je nog verschillende kanten op; het is niet per se kritisch bedoeld. De sterke kant hiervan is de enorme nadruk op het middenveld van de samenleving: daarin moet het gebeuren, het initiatief van mensen die

zich geroepen voelen voor de publieke zaak, die elkaar opzoeken, putten uit de bronnen van hun geloof en levensbeschouwing en al verbindend nieuwe energie genereren – sociaal en moreel kapitaal vormen.

De zwakke kant ervan is dat het verhaal daardoor ook al snel veralgemeniseert, om niet te zeggen seculariseert. Het is misschien niet toevallig dat dit boek bol staat van Hermes, die als een bedrijvig godje tussen de linies heen en weer akkert – vol van listen en lagen en charme en overredingskracht – maar dat ik vrijwel niets kon vinden over Christus, die in het christelijk geloof toch bij uitstek de verbinder is. Maar de manier waarop Hij verbindt, is paradoxaler – hangend tussen hemel en aarde, vastgespijkerd aan een symbool van uitstoting en marteling. ‘Wie aan het hout hangt, is vervloekt’. Uitgekotst door de mensen, afgewezen door God – en juist zo degene die God en mensen bij elkaar brengt en mensen om zich heen verzamelt.

Is dat verdwijnen van Christus ten gunste van Hermes niet een signaal dat hier toch iets wezenlijks uit het zicht verdwijnt?

Ik proef dat enigszins in de enorme nadruk van dit boek op universaliteit. Op bladzijde 168 wordt bijvoorbeeld Gauchet instemmend geciteerd in een kritiek op confessionele christelijke partijen. Zulke partijen, zegt Prij, ‘dreigen de universalistische intentie van christelijk geïnspireerde politiek geweld aan te doen, en om het zwaar te zeggen in afgoderij te vervallen’. Gauchet daarentegen, hoewel zelf atheïst, ziet in het christendom de religie na de religie, ‘met een unieke toekomstgerichtheid en universele zeggingskracht voor de wereld van vandaag’. Is dat de reden, vraag ik me af, dat Jezus zo’n beetje is verdwenen in dit boek – afgezien als verteller van inspirerende gelijkenissen? In algemene zin spreken over ‘God’ en ‘transcendentie’ is goed te verzoenen met universalistische intenties, maar met de Jood Jezus, gekruisigd, begraven en opgestaan, is dit misschien wat ingewikkelder.

Universaliteit is, laten we het maar benoemen zoals het is, toch primair het idioom van degenen die in het centrum van de macht zitten en het meest te verliezen hebben bij veranderde verhoudingen. Pax Romana. Een universaliteitsdiscours ligt heel dicht aan

tegen een harmoniediscours: de maatschappelijke vrede boven alles.

Mogelijk heb ik die nadruk op universaliteit vooral als problematisch ervaren in het kader van een politieke theologie. Als missioloog zou ik best willen volhouden dat het christendom, althans het getuigenis van Jezus de Messias, universele pretenties heeft. Maar dat is nog wat anders dan het christendom als politieke inspiratie – en dat is toch vooral de manier waarop dit boek erover spreekt. Hebben we hier niet te maken met een homeopathische, dat wil zeggen uiterst verdunde, versie van de aloude theocratie? En hebben de kleine confessionele partijen niet beter verstaan dat de christelijke stem zelden of nooit een stem is die grote meerderheden zal overtuigen, zelfs al zal die christelijke minderheid zich dienstbaar opstellen aan het algemeen belang? Wordt hier – in aloude CDA-traditie – niet veel te vanzelfsprekend aangenomen dat het christelijk geloof zonder al te veel problemen een maatschappelijk cement kan zijn, een compositie die door elk instrument gespeeld kan worden als je de noten maar wat aanpast?

Prij sluit op dit punt aan bij Kants ideaal van de ‘eeuwige vrede’ (160-163). Hij werkt dat overigens heel mooi uit, en hij houdt het wat mij betreft ook goed in balans met de eschatologie en het Bijbelse ideaal van *shalom*. En toch blijf ik haken bij wat hij zegt over onrechtvaardigheid. Terecht schrijft Prij dat de eeuwige vrede niet maakbaar is, en terecht schrijft hij dat we moeten werken aan instituties die ‘een beetje rechtvaardiger’ zijn. Hier schemert politiek realisme door. We moeten het beste niet de vijand laten zijn van het goede. Maar hoe klinkt dit nu in de oren van hen die werkelijk de verliezers zijn in onze samenleving, zij die gekruisigd zijn door de machten? Vluchtelingen op Lesbos die in toenemende mate uit beeld verdwijnen en wier aanwezigheid een aanklacht is tegen onze rechtsstaat? Of, dichter bij huis, de afschuwelijke beerput van de toeslagenaffaire, waaruit elke dag nieuwe onwelriekende geuren opstijgen? Wat nu als niet Hermes, maar Christus de verbindingsfiguur was in dit boek? Immers, Christus werd niet gekruisigd door een *falend* politiek systeem; hij werd als onschuldige ter dood gebracht door het *beste* politieke systeem dat de Oudheid heeft voortgebracht, een

systeem dat nog altijd het DNA van onze rechtsstaat vormt.

Al die inzet op maatschappelijke vrede en harmonie is denken vanuit het centrum. En zo hebben we het ook geleerd in de beste politieke tradities van het westen: je moet over politiek nadenken vanuit de positie van iemand die verantwoordelijkheid draagt. Alleen zo ben je ‘realistisch’. Maar van iemand als John Howard Yoder heb ik geleerd dat dit maar de vraag is. Waarom zou je niet kunnen nadenken over de politiek en de economie, geld en God, vanuit het standpunt van een vluchteling of een islamitische jongeman die voor de zoveelste keer vanwege zijn naam is afgewezen bij een sollicitatie?

Misschien is dat de reden dat Prij zo weinig kan met populisme. Hij noemt het verschillende keren, maar ziet er niets goeds in. Ze bedrijven ‘antipolitiek’ (158). Het is misschien niet toevallig dat de enige positieve theologische analyse van populisme die ik de laatste jaren las te vinden was in een boek dat niet *Hermes and the Common Life* heet, maar *Christ and the Common Life*, van de theoloog Luke Bretherton. Ja, zegt Bretherton, er is zoiets als

antidemocratisch populisme en we hoeven niet ver te zoeken om het te vinden. Maar er is ook een andere vorm van populisme, denk aan bewegingen als Black Lives Matter. Dat zijn bewegingen die zich fel en controversieel uiten, scherpe kritiek hebben op ‘elites’, en weinig vertrouwen hebben in de bestaande systemen en instituties. Die zijn, volgens zulke populistten, vergeven van verborgen racisme en klassenjustitie. Het gaat me er nu niet om te debatteren over het gelijk van BLM, maar mijn punt is dat dit democratische populisme – dat erop gericht is om via een confronterende politieke stijl uiteindelijk te komen tot een meer democratische samenleving – geen plaats lijkt te hebben in dit boek. Althans, je zou kunnen zeggen dat Prij dit schaaft onder de ‘trage vragen’ die helemaal aan het eind worden genoemd (196-7): ‘De erkenning van verbondenheid betekent allerm minst dat alles koek en ei is. De vragen rond geweld, vluchtelingen, vrede en veiligheid, economie en milieu, overvloed en onbehagen, onrechtvaardige verhoudingen in de wereld, onze eigen kwetsbaarheid en feilbaarheid... ze blijven altijd bestaan en zijn niet definitief op te lossen’. We moeten ‘doormodderen’, zegt Prij. Ik

ben geneigd daarmee in te stemmen. Maar ik vraag me tegelijk af of een vluchteling op Lesbos of een jonge zwarte vrouw in De Bijlmer me dit zou nazeggen, of die genoeg zou nemen met ‘doormodderen’. En ik vraag me af welk perspectief – dat van Prij en mijzelf, of dat van hen – in de christelijke theologie het belangrijkste uitkijkpunt is op de politiek en economie. Als de wereld inderdaad van onderaf geoordeeld wordt in de gestalte van een gekruisigde Jood (‘oordeel’ is een afwezige notie in het boek, zover ik kon zien), dan moeten we ons afvragen of de christelijke theologie überhaupt het bezielende verhaal kan zijn dat de hele samenleving, politiek en economie bij elkaar houdt. Eerder is het de tweede stem, of – minder harmonieus – de tegenstem en dissonant. De Stad van God leeft met de Stad van de Mens samen, kan zelfs werken aan een ‘aardse vrede’ en een ‘lagere gerechtigheid’, zoals Augustinus zegt. Maar we moeten ze niet door elkaar gaan halen.

U ziet: Prij heeft een boek geschreven dat uitnodigt tot nadenken, je eigen ideeën verder verkennen, en tot tegenspraak. Dat zijn de beste boeken.

Dankwoord
Drs. Jan Prij

Dankwoord bij de aanvaarding van de Jhr. Mr AF. De Savornin Lohmanprijs

Beste aanwezigen, sprekers, juryleden, college van decanen, collega's, vrienden en vriendinnen, familieleden,

Deze bijeenkomst is werkelijk veel mooier en leuker en gebleken dan ik had gedacht. Veel dank allemaal! |

- Zo, dat is alvast de korte versie van mijn slotwoord op deze bijeenkomst. -

Graag wil ik een uitgebreidere toelichting op dit statement geven. Want om eerlijk te zijn heb ik er nogal tegen op gezien. Ik weet nog: bij de prijsvooraankondiging door juryvoorzitter George Harinck per telefoon ruim een jaar geleden, was ik verbluft. Eervol, schitterend en zo, maar waar heb ik het allemaal aan te danken? Ik geloof dat de telefonische toelichting van George op het juryrapport, op 5 oktober 2020, nogal langs me heen ging. Even flitste het door mij heen. Zou hier een vergissing in het spel zijn?

Toen ik mij ging verdiepen in de aard van de prijs werd mijn wat onrustig gevoel bepaald niet weggenomen. Zie

ook de uitnodiging voor deze bijeenkomst.

Daar staat: De vijfjaarlijkse Lohmanprijs wordt toegekend aan 'personen voor publicaties betrekking hebbend op christelijk denken over staatsrechtelijke en politieke onderwerpen in Nederland na de Reformatie van de 16e eeuw'. Een beetje vreemd is dat wel want een van de helden in dit boek is de heidense God Hermes, een deugniet van ver voor onze christelijke jaartelling, een mythische figuur die boodschapper is van de goden, beschermheer van de handelaren en de dieven en vredestichter. De dekselse vertaalkunst van deze dubbelzinnige gestalte staat voor mij model voor wat religie, economie en politiek in wezen is - het zijn ieder voor zich eigenwijze vertaalkunsten, proeven van hermeneutiek, met als gemeenschappelijke karakteristieke kernwoorden Verbinden, Verraden, Vormen en Vieren.

Nee, ik zal hier over deze kernwoorden niet verder uitweiden, wees gerust, u kunt zo aan de borrel, maar die insteek

van het vertolken, vertalen en interpreteren als kerntaak voor religie, economie en politiek heeft nogal wat consequenties.

Meer nog dat het zo hard mogelijk laten horen van de eigen stem staan religie, politiek en economie daarbij in wezen voor de taak andermans stem serieus te nemen en te vertolken. Een eigentijds en dwarsig medicijn tegen wat ik in *God en Geld* 'het Trumppvirus' noemde, tegen alle pogingen vooral het eigen gelijk, het eigen belang, de eigen groep voorop te stellen.

Zo bezien is het nogal gedurfd dat de VU om in aan Hermes ontleend gedachtegoed als een hedendaagse vernieuwing van het christelijk denken te zien - ik denk overigens dat dat klopt met de lijn van het boek. Maar de andere mogelijkheid die altijd met interpreteren verbonden is, dat men het gewoon niet goed begrepen geeft, sluimert natuurlijk nog steeds onder de oppervlakte.

En ja, toegegeven, het gedachtegoed van Prij is ook lastig helemaal te doorgronden, moeilijk vast te pinnen en te peilen op de diepte ervan. U begrijpt,

ik heb de afgelopen tijd nogal tussen hoop en vrees geleefd en die ellendige onzekere toestand duurt nu al ruim een jaar tot aan vandaag.

Maar vandaag is dan de verlossing gekomen. En eerlijk is eerlijk: ik had met Lans Bovenberg, Kathleen Ferrier en Stefan Paas als sprekers natuurlijk kunnen weten dat het wel goed zou zitten. Ik ben door hen verstaan, gehoord en gezien.

Niet voor niets zijn alle drie ook auteurs van het onvolprezen kwartaalblad *Christen Democratische Verkenningen* waar ik samen met collega Marc Janssens aan werk. Daarom als dank voor deze goede lezers en schrijvers allereerst een kort woord tot hen, die allen in hun mooie bijdragen ook goede, relevante vragen opriepen.

Beste Stefan,

Naast lof voor dit boek is voor jou is mijn schrijven wat te vrijzinnig en te algemeen gebleven. Maar ik vind methodisch dat de eigen theologische positie (christelijk geloof) niet op voorhand voorop kan worden gesteld. De hermeneutische positie is de meest

algemene oecumenische positie, voor heel de wereld relevant, ook en juist voor degene wiens stem niet wordt gehoord.

Hoe dan ook: veel waardering voor jouw waardevolle en goede lezing van mijn verhaal. Ik herken in je een bondgenoot, oud-laureaat bovendien, iemand die eerder en preciezer dan ik vrede stichten als het paradigma voor politieke en christelijke praktijken op de agenda heeft gezet.

Beste Lans,

Ik onderschrijf van harte jouw pleidooi voor een kredietwaardige en iconische economie. Niet alle theologische een-op-een-vertalingen in jouw verhaal kon ik gelijk volgen, Maar het ten tonele brengen van Mario Draghi als hermeneuticus als boodschapper van God, in casu de Centrale Bank, is een rake vondst. Hoe dan ook: je bent voor mij een voorganger en leermeester in het herkennen van de religieuze en relationele dimensies die aan economische praktijken vastzitten (net als jurylid Govert Buijs overigens). Goed lopende economische praktijken kunnen alleen gedijen als partijen zich

wederzijds in elkaar kunnen inleven en elkaar vertrouwen.

Lans, je hebt onder meer school gemaakt door in deze relationele geest het hele middelbare economie onderwijs in Nederland te hervormen en hebt dus de V van ‘vormen’ uit mijn kleine hermeneutische agenda veel serieuzer genomen, dan ik ooit zou kunnen met dit boek.

Beste Kathleen,

Jouw stevige vragen rond de houdbaarheid van de democratie zijn zo fundamenteel dat we er de komende CDV's aan besteden ('De opkomst van autoritaire regimes en uitholling van democratie' (lente 2022) en het thema 'Macht en tegenmacht' (zomer 2022)) Jij bent voor mij een voorbeeld van iemand die liet zien en laat zien dat taal er toe doet in de politieke en maatschappelijke praktijk. Is het verbindend of niet, inclusief of uitsluitend, doet het mensen recht of zet het ze vast in hokjes? Ben verheugd en dankbaar dat ook jij bereid bent gebleken mij toe te spreken en wat prangende vragen voor te houden.

Doordenkend vanuit de hermeneutische inzet van dit boek is voor mij helder dat het verbindende democratisch ethos hier en daar verraden wordt, dat stevige vorming daarin nodig is en dat we democratie moeten leren vieren. Dank!

Met terugwerkende is er nu in mij ruimte gekomen om de jury en alle juryleden onder voorzitterschap van George Harinck hartelijk te danken. Vooral ook een zinnetje uit het juryrapport, spreekt mij zeer aan. Eerst staat er: 'De reikwijdte van de publicatie is verrassend en de auteur weet voor het publieke domein belangrijke thema's op een zeer natuurlijke en consistente manier met elkaar te verbinden. En dan komt het: 'Het is boeiend hoe de auteur buiten de academie om een eigen intellectuele positie heeft ontwikkeld.' Ik denk dan toch: 'misschien heeft de jury mijn denken toch dieper gepeild dan gedacht.'

Veel dank daarmee dus ook aan het College van Decanen van de VU die het aandurfde het oordeel van jury c.q. adviescommissie over te nemen en zo'n dissident te eren die buiten de academische lijntjes kleurt. Dat past ook

wel bij de Savornin Lohmanprijs. Zelf wordt Lohman politicus en oud-hoogleraar aan de VU na een conflict door Abraham Kuiper, de stichter van de Vrije Universiteit op brute wijze ontslagen - zonder 'functie elders'. Maar hij is hier dus toch weer al ruim 40 jaren thuis gekomen en heeft postuum via deze vijfjaarlijkse prijs een waardig én levendig onderdak gevonden.

Dank ook voor anderen hier aanwezig die mij in verschillende sferen, de ruimte geven om op eigen wijze mijn gang te gaan. Kort en goed: Allereerst mijn ouders. Mijn vader die mij stimuleerde dit boek te schrijven. Sterker nog, hij is de eigenlijke aanblander, de geestelijke vader ervan en de meest trouwe meezeer. En mijn moeder die mij onlangs nog vertelde dat ze veel in het boek herkende. Toen pas realiseerde ik mij hoezeer hermeneutische deugden als luistervaardigheid, empathie, inlevingsvermogen, schikken en plooiën, mij van kindsbeen af door haar zijn voorgeleefd. Deugden die overigens ook in mijn lieve zus Ankie een bijzonder gave belichaming vinden.

Ook dank aan familieleden die van heinde en verre hier naar toe zijn

gekomen, vrienden en vriendinnen, andere genodigden, meelezers en meelevers met het boek en de collega's van het Wetenschappelijk Instituut. Samen vormen we als WI nog altijd een eigenwijs vertaalbolwerk voor goede verbindende politiek, te midden van de versplinterende waan van alledag.

Ik prijs mij gelukkig met jullie om mij heen die mij niet alleen de ruimte geven voor een eigen gang, maar die mij ook behouden voor te grote eigenzinnigheid, tot een eenzame opsluiten in de gedachtenkronkels van Prij. Andermans stem doet ertoe. Jullie stemmen doen ertoe.

Sterker: VU-hoogleraar Arie Zwiep muntte ooit als kortste samenvatting van de hermeneutiek de quote 'De ander zou weleens gelijk kunnen hebben.' Dus ja, misschien hebben de jury en het College van Decanen gewoon gelijk gehad met de toekenning van de prijs. Valt het mij toe als meer dan een schitterend ongeluk. Dat anderen mij en dit werk op waarde weten te schatten, vervult mij met vreugde en dankbaarheid.

Kortom: Deze bijeenkomst is werkelijk veel mooier en leuker gebleken dan ik

zelf had kunnen bedenken. Veel dank allemaal en nu aan de borrel!

oorkunde

In een openbare Bijzondere zitting heeft het
het College van Deyanen van de Gedeputeerde
gehoord op 11 november 2011, hi aan

drs. Jan Drijf

de Hr. N. A. J. de Gedeputeerde Drijf
uitgeroepd wegens de bijzondere kwaliteiten van zijn werk.

God en Geld

Naam van College van Deyanen.

prof. dr. C. N. van Driang
voorzitter en rector magnificus a.i.

